

## Probleeme selle **regilauluga** Some problems with that *regilaul*

Loeng põhjamaade pärimusmuusikute konverentsil VKA-s (RING 2007)  
Lühendatud ja redigeeritud, lugemiseks ilma noodi- ja helinäideteta.

### Tutvustan ennast.

Mina olen Veljo Tormis, käin 77-ndat. Tegutsesin möödunud sajandil 50 aastat tegevheliloojana. Alustasin 1950 ameti õppimisega ja lõpetasin tegevuse sel alal 20. sajandi viimasel aastal 2000. Regilaulu olemasolu teadsin algusest peale, kuid alles umbes kolmekümneviie-aastaselt hakkasin taipama tema olemust. Hakkasin regilaulu rakendama oma loomingus uut moodi. See oli 60-ndate keskpaik. Nüüd, emeriitheliloojana, tegelen viimased kaks aastat veel ainult regilauluga, olles isehakanud õpetajaks meie kahes akadeemias. Täna jutus tutvustan meie külalistele kõigepealt mõningaid eesti keele iseärasusi, mis on olnud regilaulu kujunemise eelduseks. Ja tuletan neid ühtlasi meelde ka iseendale. Need on elementaarsed asjad, aga ma pole kindel, et me nendest endale alati aru anname.

### Mis on regilaul? Ehk teisiti: regivärsiline rahvalaul? Regivärss ?

“Laul”, see on selge, “värss” – samuti teada asi. Aga mis on “regi”? Et teada saada, sisestasin selle sõna Google’i otsingumootorisse. Sain päris mitu vastust. Mis arvate, kui mitu? 14 miljonit! Muidugi pole need kõik eri tähendusega sõnad, vaid mingite kindlate euroopa keelte sõnatüvede teisendid. Nagu regio, reegia, regioon, register, režiim, jne. Lappasin läbi vist 50 lehekülge. Kõiki naganii poleks jõudnud! Kõige rohkem sattus ette ungari keelt, milles “régi” tähendab “vana”. See seletus kõlbaks meile ju väga hästi, eks ole! Sest regilaul ongi vana, võiks öelda isegi ürgvana rahvalaul.

### Kui vana siiski?

Oleme uhkelt arvanud, et kindlasti on regilaul oma paar-kolm tuhat aastat vana! Kuna on paganlik. Paganlik ja eelkristlik on ta tõepoolest ja kindlasti. Kuid paganlus ise kestis meie maal edasi ka hiljem, paralleelselt sissetoodud kristlusega. Ja kestab regilaulu näol meie päevini välja!

Seega vanust ei pruugi meieni jõudnud regilaulul nii väga ollagi. Edumeelne kirjamees Arne Merilai on kirjutanud regilaulu vormi kohta: “...heal juhul sündis vältevärss üheskoos Kristusega (mis näikse meeldivalt sümboolne)...”. See käib kvantiteeriva värsivormi kohta. Regilaulu keele vanust on püütud määrata keelemuutuste ajaloo abil. Arvatakse, et regilaul kannab meieni umbes hiliskeskajast keelt, XIV sajandi keelt. Seega regilaulusõnad mida me praegu laulame, polegi Martin Lutherist palju vanemad. Säh sulle! Meie kõnekeel aga hakkas tõesti Lutheri kiriku ja eesti keelde tõlgitud piibli mõjul muutuma selleks, mida me praegu kõneleme.

Laulukeele kohta väidab Hasso Krull oma hiljuti pärjatud essees “Loomise mõnu ja kiri”, et hilisematel sajanditel “...laulu keel ei olnud enam igapäevase kõne keel. See oli omaette rituaalne keel, mis elas edasi hariliku kõnekeele kõrval...”. See on tähelepanuväärne äratundmine. Sellisel juhul saab regilaul tänapäevalgi olla kõigepealt rituaalne laul. Jätame selle edaspidiseks meelde.

Regiviiside vanusest.

Viiside vanust on raskem määrata. Võib arvata, et algelisemad neist, ühe-kahekolme-astmelised võivad tõesti kuuluda inimkonna ürgaega. Mida primitiivsem viis, seda rohkem sarnaneb ta teiste rahvaste vanade viisidega. Regiviis on seega võib-olla inimkonna ühiskultuuri osa, kuulub inimkultuuri juurestikku. Näiteks sellised on kiigeviisid (rahvapäraselt *kiigetoonid*) Jõhvist (*ki-i kiike kõrge-elle*) või mõni lüpsiloits Lõuna-Eestist (*sõõru-sõõru lehmäkeine*).

Sellised viisid on ühtlasi tüüpilised regilauluviisid, kui euroopaliku haridusega inimesed suvatsevad neid üldse viisideks nimetada. Me teame, et kaua aega ei ole suvatsenud. Olgu see nende mureks.

Tuleme nüüd ringiga tagasi meie esimese küsimuse juurde: mida tähendab sõna “regi”? Iga eestlane teab, mis on regi! Regi on talupoja talvine sõidu- ja veoriist. Sellel reel pole lauluga küll muud seost kui et reejalased krigisevad külmal lumel ja et reel sõites võib regilaulu laulda. Ja et regilaul ise võib ka reest laulda:

*Regi jäi takka tulemaie.*

*Regi on sõnuda täisi,*

*reelauad laulusida.*

*Regi laulab Riia keeli,*

*reetallad Tartu keeli.*

Armastan kalambuure. See oli katkend ühest minu regilauluseadest.

Sama kalambuurioloogika järgi nimetati minu workshop Muusikaakadeemias “Regitoaks”. Viljandis on mul “Regipööning”, seal Muusikamaja pööningul.

Nüüd aga tõsimeeli sõna “regilaul” päritolust.

Alo Rauna “Eesti keele etümoloogiline teatmik” annab lk. 140 teada:

**regivärss** – keskalamsaksa **rei(e)** (*tantsulaul*); **rege** (*rida*)

Soome raamat “Kansanmusiikki” kirjutab lk. 98:

*Keskialasaksan murteessa tunnettiin rege- tai rigenlied*

See on üsna tõepärane seletus. Keskalamsaksa murre oli Baltikumis keskajal laialt tarvitav keel. Seega termin regilaul pärineb keskalamsaksa keelest. Jätame selle meelde ja räägime teistele edasi.

Eesti keeles on sünonüümidena tarvitusel vana rahvalaulu nimetused regivärsiline rahvalaul, regilaul ja runolaul. Viimane on laenatud Soomest ja soome keelest. Termin “runolaulu” on Soomes tarvitatav samas tähenduses kui meilgi. Seal käibib runolaulu kohta ka määratlus “Kalevala-mööduline laul”. Seevastu “rekilaulu” tähendab soome keeles hoopis uuemas stiilis rahva- või tantsulaulu. Kes on juhtunud kuulma “Ingerimaa õhtuid”, teab, mis see on (*liilee ja lailee, allalee ja lailee*). Ärme siis ajame segi: “regilaul” ja “rekilaulu”. Need on eri asjad, kuigi häälduvad enam-vähem ühtemoodi.

Vahemärkus: Jamaica terminil (**reggae**) pole eesti regilauluga mingit pistmist.

### Regilaulu tunnused

Regivärss kui luulevorm põhineb värsirütmil, sõnarõhkudel, silpide arvul, nagu igasugune luule ükskõik mis keeles. Meie regivärsil on aga teatavaid eritunnuseid ja vorme, mis tulenevad eesti keele omapärast. Meie keel ja meie lähimad sugulaskeeled erinevad oma struktuurilt mitmeti kõigist Euroopa keeltest. Meid huvitab täna vaid üks oluline erinevus. Ja see on keele vältelisus. Teisiti öeldes, meie keel on kvantiteeriv. Selliseid keeli on teisigi, nimetan kõige tuntumaid, – antiik-kreeka ja ladina keel. Seevastu kõik tänapäevase Euroopa keeled on sõnarõhulised. Värsirütmid nendes euroopa keeltes põhinevad sõnarõhkudel ja silpide arvul. See on rõhulis-silbiline süsteem. Meie keeles on sõnarõhud loomulikult samuti olemas, kuid keelele sama tähtis on silpide pikkus. Selle tulemusel on meie värsid rõhulis-silbilis-vältelised. Mis see vältelisus on? See on see, et ühe ja sama foneetilise koostise puhul võib sõna tähendada kolme erinevat asja, kui silbipikkused erinevad. Me nimetame seda vältevahelduseks või astmevahelduseks. Kooliõpiku näited:

*sada(I) – saada(II) – saada(III)* (silbi tugivokaal eri pikkustes)

*kabi – kapi – kappi* (silpidevaheline konsonant eri pikkustes)

*lina(I) – linna(II) – linna(III)* (sama)

Eesti keeles valitseb rõhuliste ja rõhutute ning pikemate ja lühemate silpide vaheldus. Keelele on seega omane trohheiline rütm.

*Tule homme meile! Täna polnud aega tulla. Mis seal ikka kurvastada.*

*Aastatuhandete vahetusel oli kõrgel järjel põlluharimine.*

Et keel oli niisugune, on ka vana rahvalaul kujunenud trohheiliseks, arvestades aga peale sõnarõhkude just silbipikkusi. Siin on näited, kus mõlemad toimivad korraga: rõhuline-rõhutu, pikk-lühike (rõhulised ja ühtlasi pikad silbid alla kriipsutatud).

*kui ma /hakkan /laule-/maie  
sööge, /langud, /jooge, /langud  
meie /kaksi /vaesta-/lasta*

Keeles on aga palju ka kolmesilbilisi sõnu ja kõigis neis sõnarõhk esimesel silbil. Nüüd tulebki appi kvantiteeriv süsteem. Nüüd moodustub trohheus mitte sõnarõhkude, vaid silbipikkuste järgi: pikem-lühem, pikem-lühem (pikemad silbid alla kriipsutatud).

*meie /kaksi /vaesta-/lasta –  
sa i-/sata, /ma e-/mata*

Kõneldes neid sõnu skandeerida on mõttetu. Lauldes aga mitte! Ega lauldes me kuulegi erilist skandeerimist, kuna sõna- ja värsirõhud nivelleeruvad. Tulemuseks on ühtlaselt voolav silbirida.

Välismaalastele jääb arvatavasti arusaamatuks ja uskumatuks üks asjaolu eesti keeles (ja ka teistes läänemeresoome keeltes), – see, et pearõhuline silp võib olla lühike: *isa*, *ema*. Venelane tahab ju ikka hääldada: *iiza*, *jeema*, või tajub rõhku pikal silbil: *isaa*, *emaa*.

Skansiooni kui nähtusega on seotud värsiteoreetiline ja värsiajalooline probleem, mis on viimasel ajal meil jälle üles kerkinud ja vaidlusteks alust andnud. Asi on seotud lõuna-eesti vana rahvalaulu suurte erinevustega klassikalisest regilaulust. Nn. klassikalise, kvantiteeriva regilaulu, ehk teisiti, soome moodi nimetades, runolaulu areaal Eestis jääb põhja ja kirdesse ning sealt kaugemale – Ingerimaale ja Karjalasse. Ka lääne-eesti regilaulus on palju sellest süsteemist kõrvalekalduvat. Lõuna-eesti laul on aga sootuks erinev oma rõhulise, sageli refräänsõnaga poolitatud värsiga.

Vaieldakse niisiis selle üle, kas regilaul oli algselt sõnarõhuline või kvantiteeriv. Ja sellega seoses, kumb laulustiil on vanem, kas lõuna- või põhja-eestiline. Eks ole tuttav: kumb on muna ja kumb kana?

Niipalju regilaulu vormist ja struktuurist.

### Regilaulu staatus praeguses Eestis

Regilaul kui suuline pärimus lõpetas oma eksistentsi valdavas osas Eestist juba XIX sajandil. Siis hakati laulutekste massiliselt üles kirjutama, et need kaduma ei läheks. Sel hetkel aga, kui regivärsi tekst kirjutatakse paberile, lakkab ta olemast suuline pärimus. Ta muutub tõepoolest kirjanduseks. Sellisena on ta talletatud ka õiges kohas – Kirjandusmuuseumis. Nende tekstide süstematiseerimise ja süvaanalüüsiga on meil ära tehtud suurejooneline töö, selgitatud regilaulu tähtsus pärimuskultuuri kandjana kõikides eluvaldkondades.

Sama üleskirjutamine toimus hiljem ka viisidega, distantliga pool sajandit.  
Ka viise on tänaseks küllalt kogutud ja uuritud.  
Mis selle materjaliga nüüd peale hakata?

Nüüd peaksid nad uuesti kokku saama ja uut kooseksisteerimist alustama! Selles punktis me teiega nüüd asume. Selle probleemi ees seisamegi. Selleks oleme hakanud siin Viljandiski kokku saama ja koos käima. Kogu küsimus on: kuidas me seda teeme? Kuidas me liidame alalhoitud pärimuse komponendid uuesti kokku, et tekiks normaalne organism, kuidas me puhume sellele hinge uuesti sisse:  
*keelta suhu, meelta pähe,  
otsa oidu ümmargusta.*

Millest lähtuda, millest alustada? Kas ei peaks püüdma formuleerida mingeid postulaate või teese? Kujundama arusaamu ja suhtumist? Teadvustama endale asjade seisu? Pakun siin välja rea punkte.

- 1) Regilaul on suuline pärimus.
- 2) Regilaulu vorm (värsimõõt, alliteratsioon, mõtteparalleelism jne.) on pärimuse edasikandmise mehhanism, mnemotehniline karkass.
- 3) Suulise pärimuse kui niisuguse põhiprintsiip on kordus (informatsiooni kinnistamine, mitte arendus või improvisatsioon).
- 4) Regilaulu skeem on kaheksasilbiline isokroonne viisirida, värsikordus, eeslaulja ja koor.
- 5) Lauldakse häälikuid ja sõnu, mitte aga noote.
- 6) Laulmine ei järgi kõnekeele rütmireegleid (üks asi on kõne, teine – laul).
- 7) Stiili olulisim osa on silbisisene regilaulu keele hääldus, mitte väljenduslikkus või tämber.
- 8) Regilaulmine on pidevalt kulgev toiming, katkematu vool, grammatilise fraseerimiseta laululint.
- 9) Regilaul on rituaalne laul (mitte kommunikatsioonivahend).
- 10) Regilaul on indiviidi-ülene kultuur, midagi, mis laiub üle meie kõigi kultuuriatmosfäärina. Eesmärgiks ei peaks olema regilaulu isikupärastamine ja omistamine nn. suurtele laulikutele.

- 11) Regilaul on oma loomuliku ajaloolise arenemistee kord juba läbinud, jõudes välja lõppriimilisse laulu. Ta on oma rolli lõpuni täitnud. Meil pole tarvidust teda uuesti arendama hakata. Et jälle kuhugi jõuda?
- 12) Sestap loobugem kujutlusest, et me kanname regilaulupärimust edasi.
- 13) Sestap andkem regilaulule uus sisu ja tähendus kultuurilise iseolemise rituaalina.
- 14) Kutsun üles mitte lõhkuma asju, mis on nii hästi säilinud. Meie oma antiiki ei tohi asendada selle odav imitatsioon või tööstuslik massitoodang.

Mõni neist 14 punktist võib mõjuda irriteerivalt. Nii see ongi mõeldud! Neid punkte võib vaidlustada. Neid võib igäüks omapoolselt lisada. Mõte peab liikuma.

Kuidas pärimust praktiliselt uuesti omandada, reanimeerida?

Noodi järgi pärimuse õppimine on väheusaldusväärne moodus. Siin oleneb palju sellest, mille järgi nooti ennast on õpitud. Kui koolis õpime nooti Mozarti järgi ja noodi järgi Mozartit, siis hakkame ka regilaulu Mozarti moodi laulma.

Pärimust tuleb omandada nii originaalilähedaselt kui võimalik. See tähendab – kuuldeliselt, nagu seda omandasid kõik eelnevad põlvkonnad. See tähendab – meil tuleb õppida kuulama ja kuulma. Kuulama ja kuulma mitte ainult formaalseid noote, s.t. helikõrgusi, vaid kõigepealt emakeele sõnade hääldust laulus. Kõneldava emakeele muutumist muusikaliseks emakeeleks! Muusikaline emakeel ei seisne ju üksnes helikõrguste kombinatsioonides!

Mõtleme nüüd korraks Eesti kihelkondade kaardi peale. Mõnisada aastat tagasi kujunesid välja meie kirikukihelkonnad. Need omakorda katavad muistseid etnograafilisi kihelkondi. Palju meil neid on? Üle saja! Ja igäühe keelemurre ning laulustiil veidi isemoodi. Igal pool oma emakeelemurre. Seda tuleb meil pärimust õppides silmas pidada. Kõiki pärimusi pole ühel inimesel võimalik ära õppida ja edasi kanda! Meie folkloristid ja etnomusikoloogid on ükshaaval väga põhjalikult eri maanurkade laulustiili uurinud ja valdavad seda professionaalselt, niiõelda, pärimuse tasemel. Nagu Janika Oras Muhu, Taive Särg Karksi, Paul Hagu Setu laulustiili. Ühel uurijal ei ole ju võimalik haarata haaramatut. Selleks oleks tarvis veel 100 doktorit lisaks!

Aga mõndagi on kõigis maanurkades ühist. Püüan oma õppustes mõnele asjale tähelepanu pöörata. Soovitaksin näiteks kuulata, kuidas lauldakse silpide tugivokaale. Siin Viljandimaal, näiteks Kolga-Jaanis lauldakse neid raskelt ja kaalukalt. Otsekui toetades igat silpi aluspinnale. Mitte hüpeldes ega kekseldes, nagu need sageli kõlavad kõnes.

Kas me oskame välja kuulata ka laulmise muid detaile? Kuidas helisevad tugivokaali kõrval helilised kaashäälikud? Kuidas jagunevad diftongid?

Kuidas tegeliku pärimuse tegelikud kandjad seda pärimust tegelikult edasi kannavad? Kuulake Kolga-Jaani laulikuid Marie Seppa, Kadri Asut, Juuli Otti!

Kõigi maanurkade lauluvara kuulamiseks annab meile uuemal ajal suurepärase võimaluse CD-komplekt "Eesti rahvamuusika antoloogia" (Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist), EKMCD 005, saadaval Eesti Kirjandusmuuseumis Tartus, Vanemuise tn. 42, aga ka mõnes raamatukaupluses (*sic!*).

Lõpetuseks informeeriksin teid Uue Regilauliku tegemisest. Võtsime koos kaasautori Ülo Tedrega Regilauliku uusväljaande koostamisel arvesse kolleegide sõbralikke nõuandeid. Kõigepealt, lisasime laulikusse sadakond uut laulu muudes žanrides peale lüüriliste ja jutustavate. Panime seljatäie mardi- ja kadrilaule, sületäie kiige- ja pulmalaule, põlletäie neidude ja naiste laule, kaenlatäie meeste naljalaule. Ligi 150 laulu on koos. Me ei otsinud erilisi ilulaule, vaid võtsime lausa järjest, kasutades allikatena olemasolevaid valikuid, alates ülalnimetatud Eesti Rahvamuusika Antoloogiast ja Tampere pentaloogiast ning lõpetades Võrumaa Väikese Kandlega. Pandagu tähele, me ei kontsentreerinud tähelepanu laulikute omapärale, vaid tekstide kompaktsusele ja stiiliühtsusele. Samuti võtsime arvesse Alg-Regilauliku kriitika – jätsime suure hulga uuest materjalist murretesse. Mis ei tähenda loobumist põhimõttest, et nii nagu eesti keelt oli võimalik normaliseerida ühtseks, rahvust ühendavaks kirjakeeleks, on võimalik ka regilauluga niisamuti talitada, muutes ta sellega rahvust ühendavaks lauluks. Me järgime Jakob Hurda vägagi põhjendatud algatust setu tekstide tõlkimisel kirjakeelde. Poleks meil ju ilma selleta rahvuskultuuris ei ilulaulu ega Kalmuneidu, ei Eesti Ballaade ega Kaplinski koostatud Naistelaule. Isegi Eesti riiki poleks meil ilma Jakob Hurdata! Ja ilma Eesti riigita poleks meil praegu võimalik ka oma murdekeeli iseseisvaiks kuulutada. Ring on täis.

Püüdsime oma laulikus anda elementaarse ettekujutuse regilaulu rõhulis-silbilis-vältelisest vormist, kus ei olnud võimalik loobuda ka skandeerimisvõimalusest. Olen püüdnud kõigile, alates Herbert Tampere heast sõbrast Eduard Tubinast seletada, et värsi kvantitatiivsuse graafiline esiletoomine Regilaulikus ei tähenda värsirütmi raiumist ja keele moonutamist, vaid on materjali kasutamise lihtsustatud süsteem.

Arvan, et keeleteadlastele oleks kasulik nende omavahelistes välte- ja rõhu-vaidlustes appi kutsuda etnomusikolooge, et koos neid küsimusi arutada lauldavalt-kuuldava, mitte ainult kirjutatud materjali põhjal. Kirjutatu on fiktsioon. Ainult lauldav on tõde.

**Veljo Tormis**

28.03.2007

Lisa: Appendix

## APPENDIX

Sageli võetakse riulist tekstiraamat ja teisest riulist viisiraamat ning sätitakse omale “pärimuslik” laul kokku! Kas nii? Siis kutsutakse appi saatebänd ja pannakse tümps taha. Nüüd minnakse kultuurimaja lavale ja öeldakse, et meie kanname edasi ja arendame pärimust! Kas nii? Nimetatakse seda ametlikult ka sekundaarseks pärimuseks. See on tegelikult arusaamatus. Mõnikord tuleb tahtmine nimetada seda pseudopärimuseks.

\*\*\*

Minu ülesandeks ei ole uurida, mida regilaul meile ütleb, vaid selgitada, kuidas ta seda teeb, kuidas ta on tuhandeaastasi tarkusi suutnud suulise pärimusena säilitada. Regilaulu sisu on meieni jõudnud ju ainult lauldes, lauluna. Meil on vaja teada, kuidas lauldi ja kuidas meie peaksime laulma, et olla pärimuse edasikandjaks.

\*\*\*

Et minust ja minu juttudest õigesti aru saadaks, toonitan veelkord, et tegelen mitte regilaulu filosoofia ja süvatähendusega, vaid regilaulu struktuuriga, selle mehhanismiga, mis suulise pärimuse on meieni kandnud. See on – regilaulmise vormidega. Õppeainena võiks seda nimetada “Regilaulmise stilistika”.

\*\*\*

Eelnenud loengus pole püütud anda õpetusi ja juhtnööre. Siin pole ammendavaid vastuseid, on vaid lõppematud küsimused. Nagu elus üldse.